

А.В.Івасенко

Львівський інститут МАУП

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У ПРАЦЯХ І.ОГІЄНКА

Стаття висвітлює питання становлення, розвитку та майбутніх перспектив української літературної мови, що знайшли відображення на сторінках праці І.Огієнка «Історія української літературної мови». У дослідженні робиться спроба дати аналіз думок і поглядів Івана Огієнка на становлення й подальші перспективи українського правопису.

Ключові слова і словосполучення: історія української літературної мови, рідномовні обов'язки, український правопис, соборність.

Постать Івана Огієнка вражає своєю багатогранністю щодо вияву таланту вченого-філолога, літератора, історика, громадського і культурного діяча. Глибоко хвилювали І.Огієнка проблеми української літературної мови, яку він свято шанував як націєтворчу, державницьку основу.

Творча спадщина І.Огієнка — унікальне надбання світової культури, котра нараховує понад 900 надрукованих і біля 100 рукописних праць. На жаль, сьогодні практично не видана навіть основна частина творчості цього мислителя, щоб стати набутком сучасного читача. Виявлена архівна спадщина І.Огієнка на сьогодні складає 6 фондів, пов'язаних виключно з його життям і діяльністю, та 65 фондів тринадцяти державних архівів України, в яких присутні побіжні відомості про нього. Крім того, документи, що мають відношення до митрополита Іларіона, зберігаються у 9 фондах інституту рукопису Національної бібліотеки ім. В.І.Вернадського та фондах інших наукових бібліотек країни [5, с.21-22].

Учений працював для України далеко за її межами, тому джерельною спадщиною І.Огієнка є документи, які зберігаються в архівах Австрії, Австралії, Ватикану, Великобританії, Італії, Німеччини, Польщі, Росії, Румунії, США, та дивовижний архів митрополита, що зберігається й досі в консисторії УПЦ у Канаді.

На сьогодні в Україні зусиллями дослідників-мовознавців зроблено чимало, щоб повернути ім'я Івана Огієнка громадськості. Функціонують Всеукраїнське Товариство Івана Огієнка (з 1993 р.) та Комітет із присудження премії Івана Огієнка (з 1995 р.). Написані монографії про спадщину І.Огієнка (М.Тимошик, І.Тюрменко, З.Тіменник, А.Марушкевич), досліджують життєву і творчу спадщину Є.Сохацька, В.Ляхоцький, Л.Ляхоцька та багато інших.

І.Огієнко — автор багатьох наукових праць з українського мовознавства. Варто перелічити найвагоміші і найглибші дослідження, які мають надзвичайну актуальність для мовознавчої науки: «Українська культура» (1918), «Історія українського друкарства» (1925),

«Чистота і правильність української мови» (1925), «Кирило і Мефодій: їх життя і діяльність» (тт. 1-2, 1927-1928), «Пам'ятки старослов'янської мови X-XI ст.» (1929), «Українська літературна мова XVI ст. і Крехівський Апостол 1560 р.» (тт. 1-2, 1930), «Сучасна українська літературна мова» (1935), «Наука про рідномовні обов'язки» (1935), «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян» (1927), «Історія перекладів Святого Письма та Богослужбових книг на живі слов'янські мови» (т. 12), «Дохристиянські вірування українського народу», «Хваліте Бога українською мовою», «Історія українського правопису». Окрасою і нашою національною гордістю стали фундаментальні наукові розвідки, монографії, численні словники І.Огієнка, зокрема, «Історичний словник української граматичної термінології» (1908) в якому розглядається концепція походження української літературної мови, що бере початок із IX ст.; «Український стилістичний словник» (1924), що довго служив «Підручною книгою для вивчення української літературної мови».

Дослідження історії української літературної мови у працях І.Огієнка посідають чи не найвагоміше місце. Учений докладає багато зусиль щодо захисту й утвердження наукової, політично незаангажованої концепції походження української літературної мови, що бере початок з IX століття.

Із багатьох досліджень І.Огієнка, присвячених різним аспектам функціонування, унормування та походження української мови, своєю фундаментальністю виділяється «Історія української літературної мови», яка складається з трьох частин: I. Українська мова; II. Розвій української літературної мови; III. Стан української літературної мови.

Перш ніж говорити про розвиток української літературної мови, каже І.Огієнко, спочатку треба належно висвітлити, що таке сама українська мова взагалі, *«як вона постала, й який її стосунок до інших слов'янських мов. Тільки знаючи це, ми зможемо належно й всебічно зрозуміти й сам тисячолітній процес розвою нашої літературної мови»* [7, с.62]. Тому детально з'ясувавши історію алфавітів (китайського, єгипетського, фінікійського, грецького), І.Огієнко зупиняється на розвитку слов'янського письма, пояснює старослов'янську термінологію, знайомить читача з «руськими» перекладами ще до Кирила (Костянтина), його працею над слов'янською азбукою. Існували різні теорії відомих мовознавців про походження глаголиці. Огієнко ж поділяв думки тих науковців, які підтримували теорію докириличного письма, і підтримав гіпотезу, що Кирило лише упорядкував, систематизував письмові знаки, які вже існували до нього. Доказом існування слов'янської азбуки є наукове дослідження професором Огієнком оповідання ченця Хороброго (IX-X ст.) — опублікована окрема студія «Оповідання ченця Хороброго про письменна слов'янські».

Про існування різних варіантів Києво-Руської абетки, на нашу думку, свідчать й інші пам'ятки української літератури докириличного письма, наприклад, «Книга Велесова», написана, очевидно, в IX ст. за абеткою з 27-и літер, в якій поряд з грецькими літерами

було вже 9 слов'янських (б, ж, щ, ч, ц, ь, ґ,) [4, с.108] та «Київські глаголичні листки», написані первісним слов'янським алфавітом, глаголицею [4, с.346].

Хочемо зазначити, що І.Огієнко вважав, що наша староукраїнська мова в XI ст. уже була літературною мовою. *«До нашого часу дійшло немало писаних пам'яток ще з XI віку, наприклад такі, як Святославові Збірники 1073 і 1076 рр., Слова Григорія Богослова і т. ін., і всі вони показують, що наша українська мова вже мала свої власні питоменні ознаки як окрема мова серед інших слов'янських мов. ...тоді «слов'янська» мова легко ширилася, як мова всеслов'янська, бо справді була соборним культурним чинником для всіх слов'ян.»* [2, с.98-188]. Представниками літературної мови в XI ст. були митрополит Іларіон, Лука Жидята, Феодосій Печерський, Нестор Літописець та ін.

Пам'ятки XII ст. писані доброю літературною мовою, і вже дещо відрізняються від церковної, наприклад, «Поучення дітям» князя Володимира Мономаха або «Хожденіє ігумена Даніяла». Єдиною світською пам'яткою цього періоду, що була складена тодішньою українською літературною мовою, І.Огієнко вважає «Слово о полку Ігоревім», написане у 1187 році.

Літературна мова — це унормована, загальноприйнята форма національної мови. Вона не протиставляється національній мові, бо, узагальнюючи засоби виразності загальнонародної мови, відіграє у її складі провідну роль, виступає важливим чинником консолідації нації. І.Огієнко у «Науці про рідномовні обов'язки» підкреслює: *«Для одного народу — одна літературна мова»* і зазначає, що: *«племена, об'єднані загальною всенародною свідомістю та однією соборною літературною мовою, складають націю. Без соборної літературної мови жодний, навіть дуже численний народ, не може стати свідомою нацією»* [8, с.20]. Учений зазначає, що *«соборна літературна мова дає своєму народові величезні користі політичні і духовні, а саме: ...ніякий уряд не відважиться забирати чи зменшувати волю народові — нації зцементованою соборною літературною мовою; нація, духовно об'єднана соборною глибокою розвиненою літературною мовою, конче стане державною»* [8, с.17].

Волею історичних обставин склалося так, що український народ був роз'єднаний, довгий час різні його частини перебували під гнітом і в складі інших держав. Це не могло не позначитися на мові, культурі українців. Ці обставини спонукали вченого до створення «Українського стилістичного словника», до якого автор додав підзаголовок «Підручна книга для вивчення української літературної мови». У цьому словнику Огієнко писав: *«Внаслідок певних історично-політичних причин літературна мова Галичини стала, головним чином через полонізми, такою, що її зовсім не розуміє загал на Наддніпрянській Україні. Те ж помічаємо на Україні Великій: тут вноситься чимало виразів та форм російських, а це також: каламутить чистоту нашої літературної мови, Отож, укладаючи цього словника я мав на оці допомогти обом, кордоном поділеним сторонам — Великій Україні і Галичині, — ближче пізнати мову одна одної і тим полегшити такий*

помітний уже процес утворення спільної української літературної мови, одної для сходу і заходу» [3, с.2].

І.Огієнко зіставляє мову народну й літературну, говори Великої України і Галичини, давню українську мову і сучасну, а також українську літературну мову з іншими слов'янськими та романо-германськими мовами.

Учений, вболіваючи за українську мову, літературу, історію, духовне, релігійне життя народу, показував руйнівний вплив Росії на українство. Його праця «Наука про рідномовні обов'язки» стала катехізисом для кожного українця, у ній він залишив цінні заповіді, які адресував учителям, священикам, адвокатам, студентам — усім, кому не байдужа рідна мова. Адже, як зазначає автор, *«скільки книжних мов, стільки і народів. Не робімо зі свого єдиного народу кілька народців!»* [8, с.19].

Тому таким актуальним на сьогодні є гасло Огієнко *«Для одного народу — одна літературна мова, один правопис»*. Цей вислів *«мусить стати бойовим нашим завданням для сучасної праці кожного, хто визнає себе українцем»* [6, с.389].

Дискусії, що точаться навколо змін щодо функціонування сучасного українського правопису, є дуже гострими на сьогодні. Як українська літературна мова взагалі, так і її правопис були і є предметом уваги політиків, суспільства.

Доречними є слова І.Огієнко: *«У народа, що не став ще свідомою нацією, звичайно провадиться запекла боротьба за правопис, і в цій боротьбі вчені-мовознавці мають найменший голос...»* [8, с.20]. Адже насправді, правопис — це єдина обов'язкова для всіх орфографічна система, яка ґрунтується на певних принципах, зумовлених особливостями звукового складу та граматичної будови мови, і відображає історичний розвиток формування й усталення її правописних норм.

Своє бачення розв'язання конфлікту, який точиться навколо проекту правопису сьогодні, дають львівські мовознавці. Зокрема, Ірина Фаріон вважає, що: *«1. Філологи не мають обговорювати правописних проблем із нефілологами... 2. Назрілі правописні проблеми..., треба вміти бачити і вирішувати негайно. Інакше вони поглинуть нас. 3. ...обговорювати зміни (правопису) з громадськістю — профанація лінгвістичної науки, об'єктом вивчення якої є найзагадковіша і найменш пізнана субстанція — мова»* [10, с.3].

Шляхом правдивого і переконливого дослідження української літературної мови Іван Огієнко повертав українцям найголовніше — пам'ять, глибинне усвідомлення мови своїх предків. Цінними є висновки Івана Огієнко щодо давності та своєрідності української мови. Бона не є «покручем» польської чи російської мови, як те пробують доводити навіть і в наші часи, але є однією з найдавніших індоєвропейських мов. За багатством своєї лексики та образності вона не знає собі рівних у всьому слов'янстві

Список використаних джерел:

1. *Єрмоленко С.Я.* Нариси з української словесності. — К., 1996. — С.54-65.

2. *І.Огієнко*. Пам'ятки старослов'янської мови XI віків. — Варшава, 1929. — С.98-188.
3. *Іван Огієнко*. Український стилістичний словник. — Львів, 1924. — 496 с.
4. *Літературознавчий словник-довідник* / Р.Т.Гром'як, Ю.Л.Ковалів та ін. — К., 1997. — 752 с.
5. *Ляхоцький В.П.* Джерела до біографії І.І.Огієнко в архівосховищах Києва // *Архіви України*. — 2000. — №4-6.
6. *Огієнко І.* Без спільної літературної мови нема нації // *Рідна мова*. — 1935. — Ч.9. — С.389.
7. *Огієнко І.* Історія української літературної мови / Передм. М.Тимошика. — К., 1995. — 294 с.
8. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. — Л., 2001. — 60 с.
9. *Огієнко І.* Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. — К., 1991. — 272 с.
10. *Фаріон І.* Історико-психологічний аспект нашого правопису // *Поступ*. — 2001. — №33 (691).

The article highlights the Ukrainian Literary Language formation, development and future prospects questions, that have been depicted on pages of Ogienko's work «The history of the Ukrainian Literary Language».

The purpose of this article is to make a careful analysis of Ogienko's thoughts and views on the Ukrainian Orthography formation and future prospects.

Key words and word-combinations: Ukrainian Literary Language history, Ukrainian Orthography, con-ciliarism.

Отримано: 7.06.2007 р.

УДК 811.161.2'36

О.В.Кульбабська

Національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ВТОРИННА ПРЕДИКАЦІЯ В КОНЦЕПЦІЇ І.ОГІЄНКА ТА В СУЧАСНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ

Системність синтаксичних значень поширювальних та ускладнювальних компонентів речення, які встановив І.Огієнко, у поєднанні з такими прийомами і поняттями сучасного синтаксису, як предикація, інформативна достатність/недостатність дієслів-предикатів, трансформація, конденсація набуває можливості стати теоретичним підґрунтям для розмежування елементарних/неелементарних простих речень.

Ключові слова: предикативність, предикація, предикатність, дієслівність.

Аналіз літератури, присвячений вивченню теоретичних засад синтаксичної концепції І.Огієнка, засвідчує, що увага дослідників зосереджувалася головню на розгляді особливостей граматики української літературної мови XVI-XX ст. (К.Шульжук, В.Пілецький, Б.Ключковський, В.Барчук, В.Захарчин та ін.), на інтерпретації явища варіативності синтаксичних засобів (Н.Гуйванюк, М.Кобилянська, І.Кобилянський, З.Бичко та ін.), на з'ясуванні структурно-семантичних параметрів